

ФРИДРИХ НИЦШЕ

ТАК КАЗАВ
ЗАРАТУСТРА

ЖАДАННЯ
ВЛАДИ

© Видавництво "НК-Богдан"

www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-7979-2

Фрідріх Ніцше
Так казав Заратустра
Жадання влади

Friedrich Nietzsche

ALSO SPRACH ZARATHUSTRAS

ТАК КАЗАВ ЗАРАТУСТРА

Перекладено за виданням:

Friedrich Nietzsche. Also sprach Zarathustra, Baden-Baden, 1976.

Переклад з німецької Анатолія Онишка

Friedrich Nietzsche

DER WILLE ZUR MACHT

Versuch einer Umwertung aller Werte

ЖАДАННЯ ВЛАДИ

Спроба переоцінки всіх цінностей

Перекладено за виданням: Friedrich Nietzsche. Werke, Band VIII, Leipzig, 1899.

Переклад Петра Тарашука

Фрідріх Ніцше
Так казав Заратустра

«Так казав Заратустра» — одна з найвідоміших і найпопулярніших книжок німецького філософа й поета Фридриха Ніцше (1844–1900).

Теми добра і зла, «надлюдини»,
переоцінки всіх цінностей втілено
в цьому пам'ятникові світової літератури
в міфічно-символічній, високопоетичній формі.

Частина перша

Переднє слово Заратустри

I

Коли Заратустрі минуло тридцять, покинув він свою батьківщину й озеро своєї батьківщини і подався в гори. Тут він тішився духом своїм і самотністю, і десять років це його не гнітило. Та зрештою стомилося його серце, і якось він прокинувся на зорі, став лицем до сонця і сказав йому:

— О величне світило! Чи було б ти щасливе, якби не мало кому світити?

Десять років устаєш ти над моєю печерою. Та, якби не я і не мої орел та змія, тобі набридло б і проміння твоє, і дорога сюди.

Проте ми щоранку чекали на тебе, вбирали щедроти твої і благословляли тебе.

Поглянь! Я переповнився мудрістю, мов бджола, що назбирала надто багато меду, мені потрібні руки, які простяглися б до мене.

Я хотів би дарувати й роздавати, поки мудрі серед людей знову зрадіють своїй глупоті, а вбогі — своєму багатству.

Для цього я маю зійти вниз, як робиш щовечора ти, коли заходиш за море й несеш своє сяйво на той бік, о щедротне світило!

Як і ти, я повинен зайти, загинути, як кажуть про це люди, до яких я хочу спуститися.

То благослови ж мене, о спокійне око, що споглядаєш без заздрощів навіть найбільше щастя!

Благослови повний по вінця келих, щоб волога золотом потекла з нього й понесла по всіх усюдах відблиск твоєї радості!

Поглянь! Цей келих прагне спорожніти, а Заратустра хоче знову стати людиною.

Так почалася загибель Заратустри.

Ү

Заратустра зійшов самотою з гір, і ніхто йому не трапився назустріч. Та коли він вступив у ліси, перед ним постав несподівано старець, що покинув свою святу оселю, шукаючи в лісі коріння. І мовив старий до Заратустри:

— Знаю я цього подорожнього — кілька років тому він уже тут проходив. Заратустра було ім'я його, але він змінився.

Тоді ніс ти свій попіл на гору — невже хочеш тепер понести свій вогонь у долини? Не боїшся, що палія покарають?

Так, я впізнаю Заратустру. Чистий погляд у нього, і на устах його нема осоруги. Чи не тому іде він, неначе танцює?

Заратустра змінився, дитиною став Заратустра, прокинувся Заратустра, — що ж тобі треба поміж сонних?

Мов серед моря, ти жив у самотині, і море гойдало тебе. Ой, леле, ти хочеш ступити на суходіл? Ой, леле, ти хочеш знову сам нести своє тіло?

Відповів Заратустра:

— Я люблю людей.

— А навіщо ж, — сказав святий, — подався в ліси і пустелю я? Хіба не тому, що занадто любив людей?

Тепер я люблю Бога — а людей не люблю. Людина для мене надто недосконала. Любов до людини вбила б мене.

Відповів Заратустра:

— Що я казав про любов! Я несу людям дарунок!

— Не давай їм нічого, — промовив святий, — краще візьми в них децицю й неси разом з ними — це буде їм найбільша угода, коли б тільки ти й собі догодив!

А якщо хочеш їм дати, то давай тільки милостиню, і нехай вони самі її жебрають!

— Ні, — відповів Заратустра, — милостині я не подаю. Я для цього не досить убогий. Святий засміявся з Заратустри й сказав йому так:

— Що ж, гляди, щоб вони прийняли від тебе твої скарби. Люди не довіряють самітникам і не вірять, що ми приходимо дарувати.

Наші кроки на вулицях лунають для них надто самотньо. І коли вночі, лежачи в ліжках, вони почують людину, що вже ходить, коли ще й сонце не встало, то, мабуть, запитують себе: куди цей злодій скрадається?

Не йди до людей, залишайся в лісі! Іди вже краще до звірів! Чому ти не хочеш бути таким, як я, — ведмедем серед ведмедів, птахом серед птахів?

— А що робить святий у лісі? — запитав Заратустра.

Відповів святий:

— Я складаю пісні і співаю їх, і коли я складаю пісні, я сміюся, і плачу, й мугикаю. Так славлю я Бога.

Співом, плачем, сміхом і мугиканням я славлю Бога, який є моїм Богом. А що ти несеш у дарунок нам?

На ці слова Заратустра вклонився святому й сказав:

— Що ж я вам дам!? Дозвольте мені звідси швидше піти, щоб я не взяв чогось у вас!

Так розійшлися вони, старий чоловік і молодший, і кожен сміявся, як сміються діти.

Та коли Заратустра опинився сам, то промовив до свого серця:

— Буває ж таке! Цей святий старець ще не почув у своєму лісі, що *Бог помер!*

۳

Коли Заратустра прийшов до сусіднього міста, що лежало під лісом, то побачив на базарі багато людей — їм обіцяли показати канатохідця. І Заратустра мовив людям таке:

— Я скажу вам, хто така надлюдина. Людина — це те, що треба подолати. Що ви зробили, аби її подолати?

Усі істоти досі створювали щось вище від себе, а ви хочете завернути назад цю потужну течію і скорше ладні вернутися до звіра, ніж подолати людину?

Що для людини мавпа? Посміховище або нестерпний сором. І тим самим має бути людина для надлюдини — посміховищем або нестерпним соромом.

Ви пройшли шлях від хробака до людини, та хробачого у вас ще лишилося чимало. Колись ви були мавпами, але й досі у вас більше мавпячого, ніж у будь-яких мавп.

Навіть наймудріші з вас — це лише суперечність і суміш рослини й химери. Та хіба я кажу вам ставати химерами чи рослинами?

Ось що скажу я вам про надлюдину!

Надлюдина — це сенс світу. І нехай ваша воля скаже: хай надлюдина стане сенсом світу! Заклинаю вас, брати мої, лишайтесь вірні світові й не вірте тим, хто вам каже про понадземні надії! То отруйники — байдуже, знають вони про це чи ні.

Ті вмируці й самі отруєні зневажають життя, від них уже навіть стомилася земля. Тож нехай вони згинуть!

Колись блюзнірство, паплюження Бога було найтяжчим блюзнірством, але Бог помер, а з ним померли й блюзніри. Тепер найжахливіший злочин — блюзнити світ і шанувати утробу незбагненого глибше, ніж сенс світу!

Колись душа дивилась на тіло з погордою — і погорда тоді була в найбільшій повазі; душа прагла бачити тіло худим, гидким, голодним. Так вона думала звільнитися від тіла й від світу.

О, ця душа сама ще була худа, гидка й голодна — і жорстокість була її втіхою!

Але й тепер ще, брати мої, скажіть мені: що сповіщає вашому тілу про вашу душу? Хіба ваша душа — не вбогість, не бруд і не жалюгідне вдоволення?

Воістину, людина — потік нечисті. Треба бути морем, щоб прийняти в себе брудний потік і не стати занечищеним.

Дивіться, я розкажу вам про надлюдину: вона і є це море, і в ньому може втопитись ваша велика погорда.

Що те найвище, чого ви могли б зазнати?

Це — година великої погорди. Година, коли навіть власне щастя вам стане огидним, — огидним, як і ваш розум і ваші чесноти.

Година, коли ви скажете: «Що мені власне щастя! Воно — вбогість, нечисть і жалюгідне вдоволення! Моє щастя має себе виправдовувати!» Година, коли ви скажете: «Що мені власний розум! Хіба він домагається знань, як лев поживи? Він — убогість, нечисть і жалюгідне вдоволення!»

Година, коли ви скажете: «Що мені власні чесноти! Вони ще не спонукали мене до шаленства. Як я стомився від свого добра і зла! Все це — вбогість, нечисть і жалюгідне вдоволення!»

Година, коли ви скажете: «Що мені власна справедливість! Я не бачу, що я — жар і вугілля. А справедливий — це той, що весь жар і вугілля!»

Година, коли ви скажете: «Що мені власне співчуття! Хіба співчуття — не хрест, на якому розпинають того, хто любить людей? Та моє співчуття — не розпинання».

Чи ви вже казали так? Чи ви вже волали так? Ох, якби я почув ваші воання!

Не гріх ваш — а невибагливість волає до небес, ваша неситість навіть до гріха волає до небес!

Де ж та блискавка, що лизнула б вас своїм язиком? Де те шаленство, яке вам слід прищепити?

Дивіться, я розказую вам про надлюдину: вона і є та блискавка, вона — те шаленство...

Так промовляв Заратустра, але тут крикнув хтось із юрби:

— Ми вже наслухались про канатохідця, тепер покажіть його!

І всі люди засміялися з Заратустри. А канатоходець, гадаючи, що йдеться про нього, взявсь до роботи.

ε

Дивився Заратустра на людей і дивувався. А тоді сказав так:

— Людина, — це линва, напнута між звіром і надлюдиною, — линва над прірвою.

Небезпечно ступати на линву, небезпечно йти по ній, небезпечно озиратися, небезпечно від страху здригнутися й зупинитись.

Велич людини в тому, що вона міст, а не мета, і любити людину можна тільки за те, що вона — перехід і загибель.

Я люблю тих, котрі живуть не інакше, як приречені на загибель: адже вони ступають по линві.

Я люблю тих, хто вмiє глибоко зневажати: адже вони вмiють глибоко шанувати, вони — стріли, що линуць до iншого берега.

Я люблю не тих, хто насамперед шукає за зорями пiдстави загинути або стати жертвою, а тих, хто жертвує себе свiтовi, щоб свiт колись належав надлюдинi.

Я люблю того, хто живе задля пiзнання i хто прагне пiзнавати, щоб колись постала надлюдина. Отже, того, хто прагне своєї загибелi.

Я люблю того, хто працює i винаходить, щоб збудувати дiм надлюдинi й пiдготувати для неї землю, тварин i рослини, — того, хто прагне своєї загибелi.

Я люблю того, хто любить свою чесноту, бо чеснота — це жадання загибелi, стрiла, що лине до iншого берега.

Я люблю того, хто не лишає собі нi краплини духу, а прагне бути тiльки духом своєї чесноти, — бо так вiн як дух ступає мостом.

Я люблю того, хто поривається до чесноти, знаходячи в нiй погибель: адже вiн прагне жити тiльки заради чесноти, iнше життя вiдкидає.

Я люблю того, хто не хоче мати забагато чеснот. Одна чеснота — це бiльша чеснота, нiж двi, бо вона бiльший вузол, на якому тримається погибель.

Я люблю того, хто розтринькує свою душу, не сподiвається подяки й не вiддячує сам, — бо вiн завжди дарує i не прагне себе шкодувати.

Я люблю того, хто соромиться, коли йому випадає щасливий жереб, i хто питає себе: «Чи не шахрую я в грi?» Бо вiн прагне

погибелі.

Я люблю того, хто попереду своїх вчинків розкидає золоті слова і робить завжди більше, ніж обіцяє, — бо він прагне своєї загибелі.

Я люблю того, хто виправдовує тих, що прийдуть, і прощає тих, що пішли, — бо прагне смерті від сучасників.

Я люблю того, хто карає свого Бога, позаяк його любить, — бо він має загинути від Божого гніву.

Я люблю того, в кого душа й у ранах глибока, і хто може загинути від малої пригоди, — так охоче ступає він через міст.

Я люблю того, в кого душа така повна, що він забуває про себе й усотує все навколишнє, — і воно стає йому погібеллю.

Я люблю того, хто вільний духом і вільний серцем, — бо голова в нього — тільки утроба його серця, а серце веде його до загибелі.

Я люблю всіх, що, мов важкі краплини, падають поодиноці з темної хмари, навислої над людиною, — вони провіщають блискавку й гинуть як провісники.

Дивіться, я провісник блискавки і важка краплина із хмари, але ім'я тої блискавки — надлюдина.

0

По цих словах Заратустра знову подивився на людей і замовк. «Стоять собі, — сказав він до серця свого, — і сміються. Ні, не розуміють вони мене, слова мої не для їхніх вух.

Може, треба спершу повідривати їм вуха, щоб вони навчилися слухати очима? Може, треба гримотіти, як литаври, чи верещати, як проповідники каяття? Може, вони вірять тільки недорікам?

У них є те, чим вони пишаються. Але як вони називають те, що додає їм пихи? Вони називають це вихованням, освітою — ось що різнить їх від козопасів.

Тим-то вони й не люблять, коли хтось, говорячи про них, уживає слово «зневага». Отже, промовлятиму до їхньої пихи.

Отже, я казатиму їм про того, кого найбільше зневажають, а це — *остання людина*».

І так сказав Заратустра людям:

— Настає той час, коли людина поставить собі за мету саму себе. Настає той час, коли людина посіє зерно найвищих своїх сподівань.

Її нива для цього ще досить родюча. Але ця нива колись зубожіє й виснажить, і вже не зросте на ній жодне високе дерево.

Лихо! Настає той час, коли людина вже не зможе пустити стріли своєї пристрасті вище й далі за людину, а тятива її лука розучиться бриніти!

Кажу вам: треба ще мати хаос у собі, щоб народити танцівну зорю. Кажу вам: ви ще маєте хаос у собі.

Лихо! Настає той час, коли людина вже не зможе народити зорі. Лихо! Настає час того, кого найбільше зневажають, того, що вже не може зневажати себе.

Дивіться! Я показую вам останню людину.

«Що таке любов? Що таке творення? Що таке пристрасть? Що таке зоря?» — так запитує остання людина і кліпає очима.

Земля змаліла, і на ній вистрибує остання людина, роблячи все мізерним. Рід її незнищенний, як земляні блохи; остання людина живе найдовше.

«Ми придумали щастя», — кажуть останні люди й кліпають очима.

Вони покинули краї, де було важко жити, бо їм забаглося тепла. Вони ще люблять ближнього і трутяться біля нього, бо хочуть тепла.

Хворіти й не довіряти — це, як на них, гріх, і ходять вони обачно. Тільки дурні ще спотикаються об каміння чи об людей!

Час від часу трошки отрути — будуть приємні сні. А в кінці багато отрути — для приємної смерті.

Вони ще працюють, бо праця — розвага. Одначе пильнують, щоб розвага їх не стомила.

Ніхто вже не стає ні бідним, ні багатим — і те, й те завдає надто багато клопоту. А кому ще охота владарювати? А кому ще охота коритися? І те, й те завдає надто багато клопоту.

Нема пастиря, є лише отара! Кожен хоче рівності, всі рівні, — хто має іншу думку, той сам іде в божевільню.

«Колись увесь світ був божевільний», — кажуть найхитріші й кліпають очима.

Вони розумні й знають усе, що було колись, отож насміхатися можна без кінця-краю. Вони ще сваряться, проте швидко миряться, щоб не зашкодити шлункові.

Вони мають свою невеличку втіху вдень, і мають свою невеличку втіху вночі — та здоров'я шанують.

«Ми придумали щастя», — кажуть останні люди й кліпають очима.

Тут закінчилося перше Заратустрине слово, зване ще «переднім словом», бо тут Заратустру урвав радісний крик юрби.

— О Заратустро, — гукала вона. — Дай нам останню людину, зроби нас цими останніми людьми! І ми подаруємо тобі надлюдину!

Юрба раділа, і всі прицмокували язиками. Та Заратустрі стало сумно, і сказав він до серця свого:

— Вони не розуміють мене — моє слово не для їхніх вух.

Мабуть, надто довго я жив у горах, надто часто прислухався до струмків та дерев — тепер я звертаюся до цих людей, як до козопасів.

Непохитна душа моя і ясна, як гори на світанку. Та вони гадають, ніби я холодний і люблю моторошні жарти.

І ось вони дивляться на мене й сміються, — а сміючись, ще й ненавидять мене. У їхньому сміхові — крига.

1

І тоді сталося таке, що всі уста заціпили й усі погляди застигли. Бо тим часом канатоходець узявся до своєї справи — вийшов із дверцят і рушив по линві, напнутій між двома

вежами, тобто над базаром і людьми. Саме коли канатоходець здолав половину шляху, дверцята відчинилися вдруге, з них вискочив строкато, як блазень, одягнений парубійко і швидко почав наздоганяти першого.

— Хутчій, кульгавий! — лунав його несамопитий голос. — Хутчій, ледацюго, перекупнику, набілена пико! А то полоскочу тебе закаблуком! Що ти тут робиш, між вежами? У вежі твоє місце, тобі треба сидіти там, а не заступати дорогу кращому від себе! — І з кожним словом він дедалі ближче підходив до першого, а коли опинився від нього лише за крок, сталося щось жахливе, отоді всі уста заціпилися й усі погляди застигли: він по-сатанинському верескнув і перестрибнув через того, хто був на його шляху. А той, побачивши, що суперник перемагає, розгубився, похитнувся на лівні, кинув жердину і навіть швидше за неї, вимахуючи руками й ногами, шугонув додолу. І базар, і люди стали схожі на море, коли налітає буря, — всі стрімголов кинулися врзнобіч, а насамперед звідти, де мало гримнутись тіло.

Та Заратустра не рушив з місця, і просто біля нього впало тіло, розбившись і понівечившись, але й далі зберігаючи життя. За хвилю розбитий прийшов до пам'яті й побачив Заратустру, що стояв біля нього навколішки.

— Що ти тут робиш? — промовив нарешті він. — Я давно знав, що чорт мене перечепить. Тепер він тягне мене до пекла. Хочеш стати йому на заваді?

— Заприсягаюся честю, друже, — відповів Заратустра, — немає нічого, про що ти кажеш, — ні чорта, ні пекла. Твоя душа помре ще скоріше, ніж тіло, — не бійся ж нічого!

Чоловік недовірливо глянув на Заратустру.

— Коли ти кажеш правду, — озвався він, — то я, втрачаючи життя, нічого не втрачаю. Я не набагато кращий за тварину, яку штурханами й голодом навчили танцювати на лівні.

— Не зовсім так, — промовив Заратустра. — Ти з небезпеки зробив собі ремесло, — а за це зневажати не можна. Тепер ти гинеш від свого ремесла, і за це я хочу поховати тебе своїми руками.

На ці слова вмирущий уже нічого не відповів, тільки ворухнув рукою, ніби хотів потиснути руку Заратустрі на знак подяки.

У

Тим часом звечоріло, базар поринув у темряву, і люди порозходились, бо стомлюються навіть цікавість і страх. А Заратустра й далі сидів на землі біля мертвого, заглибившись у роздуми, забувши про час. Нарешті настала ніч, і холодний вітер повіяв на цього самотнього чоловіка. Тоді підвівся Заратустра й сказав до серця свого:

— Воістину, добрий вилов сьогодні у Заратустри! Не впіймав жодної людини, — впіймав бодай трупа.

Моторошне людське існування, та ще й позбавлене глузду: блазень може стати людині недолею.

Я хочу навчати людей сенсу буття. Той сенс — надлюдина — блискавка з темної хмари людства.

Та я їм і досі далекий, і мій розум не промовляє до їхнього розуму. Для людей я й досі чи то навіжений, чи то труп.

Темна ніч, темні шляхи в Заратустри. Ходімо, холодний і заляклий супутнику! Я понесу тебе туди, де поховаю своїми руками.

А

Сказавши так до серця свого, Заратустра завдав собі на спину трупа й вирушив у дорогу. Та не пройшов він і сотні кроків, як до нього хтось підкрався й зашепотів на вухо. О, та це ж не хто інший, як блазень із вежі!

— О Заратустро, — сказав він, — йди з цього міста геть! Надто багато людей тут тебе ненавидять. Ненавидять тебе добрі й праведні та називають своїм ворогом і ненависником; ненавидять тебе правовірні й кажуть, що ти небезпечний для громади. Твоє щастя, що вони посміялися з тебе: бо й справді, ти говориш, як блазень. Твоє щастя, що ти пристав до отого

мертвого пса; цим приниженням сьогодні ти врятував себе. Але йди з цього міста геть — або завтра я перестрибну через тебе, живий через мертвого.

Сказавши так, чоловік зник. А Заратустра простував темними вуличками далі.

Біля міської брами трапилися йому гробарі. Вони присвітили смолоскипами до обличчя Заратустри, впізнали його й заходилися насміхатися з нього.

— О, Заратустра несе мертвого собаку! Це добре, що Заратустра став гробарем! Бо наші руки надто чисті для цього стерва. Чи не збирається Заратустра поцупити в чорта його поживу? Та бери вже! Смачно тобі повечеряти! Коли тільки чорт не кращий злодій, аніж Заратустра! Він ще поцупить і зжере їх обох!

Отак гробарі сміялись і перемовлялися між собою.

Заратустра не озвався до них жодним словом і пішов своєю дорогою. Дві години простував він через ліси та болота, раз у раз до нього долинали голодне вовче виття, зрештою він і сам зголоднів. Отож зупинився біля самотньої хатини, де світилося.

— Голод напосідає на мене, мов розбійник, — сказав Заратустра. — Він напосідає на мене серед мочарів і лісів, серед темної ночі.

Дивні примхи в мого голоду. Не раз він з'являється аж після сніданку чи обіду, а сьогодні не давав про себе знати цілий день. Де ж він барився?

З цими словами Заратустра постукав у двері хатини. Вийшов старий чоловік із каганцем у руках і спитав:

— Хто це прийшов до мене і потривожив мій поганий сон?

— Живий і мертвий, — відказав Заратустра. — Дайте мені поїсти й попити, бо вдень я забув про це. Хто нагодує голодного, той власну душу потішить, — так каже мудрість.

Старий пішов, але одразу ж повернувся і виніс Заратустрі хліба й вина.

— Недобрий цей край для зголоднілого, — сказав він. — Тому я й живу отут. До мене, самітника, приходять тварини

і люди. Та поклич же й свого супутника поїсти й випити, він утомився більше, ніж ти.

Відповів Заратустра:

— Мертвий мій супутник, його я навряд чи вмовлю.

— Мене це не обходить, — непривітно буркнув старий. — Хто стукає в мій дім, повинен брати те, що я даю. Їжте й будьте здорові!

Потім ішов Заратустра ще дві години, поклавшись на дорогу й на світло зір, бо звук до нічних мандрівок і любив дивитися в обличчя всьому, що спить. А коли зазоріло, опинився Заратустра в глухому лісі, й далі не було дороги. Тоді поклав він покійника в дупло у себе над головою — щоб до нього не дістались вовки, — а сам ліг під деревом на мох. І одразу ж заснув, зморений тілом, але незворушний душею.

9

Довго спав Заратустра, і не тільки ранкова зоря, а й полудневе сонце зазирнуло йому в обличчя. Та нарешті очі його розплющилися. Здивовано глянув Заратустра на ліс і на тищу, здивовано зазирнув у себе. Потім квапно підвівся, як мореплавець, що раптом побачив землю, й зрадів, бо йому відкрилася нова істина. І Заратустра так сказав до свого серця:

— Світло зійшло на мене — мені потрібні супутники. Не мертві супутники й трупи, яких я можу носити, куди мені заманеться, а живі.

Так, мені потрібні живі супутники, що підуть за мною своєю охотою — підуть туди, куди я схочу.

Світло зійшло на мене — не до людей промовлятиме Заратустра, а до супутників! Не бути Заратустрі за пастуха й собаку при отарі!

Звабити багатьох з отари — ось для чого прийшов я. Гнів я викличу в людей і в отари, — грабіжником хоче бути Заратустра для пастирів.

Пастирі, кажу я, та вони називають себе добрими і праведними. Пастирі, кажу я, та вони називають себе правовірними.

Погляньте на цих добрих і праведних! Кого ненавидять вони найлютіше? Того, хто розбиває їхні скрижалі цінностей, руйнівника, злочинця, що, власне, є творцем.

Погляньте на прихильників усіх вір! Кого ненавидять вони найлютіше? Того, хто розбиває їхні скрижалі цінностей, руйнівника, злочинця, що, власне, є творцем.

Супутників шукає творець, а не покійників, і, звичайно, не отар і не вірних. Співтворців шукає творець, тих, що вписують нові цінності на нові скрижалі.

Супутників шукає творець і женців-побратимів, бо все в нього визріло для жнив. Та йому бракує сотні серпів — тому він зриває колосся і гнівається.

Супутників шукає творець і тих, хто вміє гострити свої серпи. Їх назвуть руйнівниками й ненависниками добра і зла. Та вони пожнивають і справлять свято.

Товаришів шукає Заратустра в творенні, в жнивах, у святі. Що він творив би з отарами, пастирями і трупами?!

А ти, мій перший супутнику, зоставайся з миром! Добре поховав я тебе в дуплі, добре сховав твій прах від вовків.

Та я розлучаюся з тобою, бо час настав. Від світанку до світанку осяяла мене нова істина. Не пастирем я маю бути, не гробарем. Ніколи вже не заведу я мови з людьми, востаннє звертаюся до покійника.

Творцям, женцям і тим, що справляють свято, я хочу товаришити — веселку я хочу їм показати і сходинки всі до надлюдини.

Я заспіваю пісню свою самітникам і тим, хто усамітнився вдвох, і тому, в кого є вуха почути нечуване, я хочу обтяжити серце своїм щастям.

Я прагну своєї мети, простую своєю ходою, через нерішучих і недбайливих я перескочу. Нехай моя хода буде їм відхідною!

Так сказав Заратустра до серця свого, як сонце підбилося вже до полудня; і здивовано він звів очі вгору — бо почув над собою різкий покрик птаха. О диво! В повітрі широкими колами кружляв орел, а з ним — змія, але не як здобич, а як подруга, бо обкрутилася кільцями навкруг його шиї.

— Ці двоє — мої! — сказав Заратустра і зрадів усім серцем.

— Найбільш горда істота під сонцем і найрозумніша істота під сонцем — вони здійнялися в небо, щоб побачити все, як є.

Вони хочуть довідатись, чи живий іще Заратустра. Воістину, чи живий іще я?

Серед людей на мене чигала ще більша небезпека, ніж серед звірів, небезпечними шляхами йде Заратустра. Нехай же ведуть мене мої звірі!

Промовивши так, пригадав Заратустра слова святого в лісі; зітхнув він і сказав до серця свого:

— Хотів би я стати мудрішим! Я взагалі хотів би стати таким мудрим, як моя змія!

Та прошу я неможливого, тож попрошу свою гордість завжди простувати в парі з моєю мудрістю!

І як мене покине колись моя мудрість, — ох, як любить вона відлітати! — то нехай тоді й гордість відлетить разом із глупотою!

Так почалася загибель Заратустри.

Слова Заратустри

Про три перетворення духу

Назву я вам три перетворення духу: як дух стає верблюдом, левом — верблюд і, нарешті, дитиною — лев.

Багато важких тягарів випадає духові — міцному, витривалому духові, сповненому святобливості; важких, щонайважчих тягарів вимагає сила його.

«Що таке тягар?» — питає витривалий дух, уклякаючи, ніби верблюд, і хоче, щоб його добре нав'ючили.

«Який тягар найважчий, герої? — питає витривалий дух. — Я хочу взяти його на себе й порадіти своїй силі».

Чи не означає це ось чого: так принизитись, щоб уразити власну пиху. Виказати свою глупоту, щоб поглумитися з власної мудрості?

Чи це означає ось що: зректись своєї справи, коли вона святкує перемогу? Зійти на високі гори, щоб спокусити спокусника?

Чи це означає ось що: жити жолудями й травою пізнання та задля істини терпіти голод душевний?

Чи це означає ось що: бути хворим і відіслати розрадників, а подружитися з глухими, які ніколи не почують, чого ти хочеш?

Чи це означає ось що: увійти в нечисту воду, якщо це вода істини, і не проганяти від себе холодних жаб і теплих ропух?

Чи це означає ось що: любити того, хто нас зневажає, і подати руку привилові, коли він хоче нас налякати?

Усі ці найважчі тягарі бере на себе витривалий дух; мов нав'ючений верблюд, що поспішає в пустелю, так поспішає й дух у свою пустелю.

Однак у найсамотнішій пустелі стається друге перетворення: дух обертається тут на лева, хоче здобути собі свободу й панувати у власній пустелі.

Свого останнього владаря шукає він тут — ворогом хоче стати йому і своєму останньому Богові, змагатися хоче з великим драконом за звитягу.

Хто ж цей великий дракон, якого дух більше не хоче визнавати владарем і Богом? «Ти повинен» — так звати великого дракона. Та левів дух мовить: «Я хочу».

Слова «ти повинен» лежать у духу на шляху та іскряться золотом, мов лускатий звір, і на кожній лусці виблискує золотом: «Ти повинен!»

Тисячолітні цінності виблискують на цих лусках, і наймогутніший з усіх драконів каже так: «Усі цінності всіх

речей виблискують на мені.

Усі цінності вже створені, і кожна створена цінність — це я сам. Воістину, «Я хочу» не сміє більше існувати!» Так каже дракон.

Брати мої, навіщо потрібен у духові лев? Чого бракує запряженій, зреченій і святобливій тварині?

Творити нові цінності — це й левові ще не до снаги, але творити собі свободу для нового творення — на таке лєвова сила спроможна.

Аби здобути свободу, а також священне «ні» навіть перед обов'язком, — для цього, брати мої, потрібен лев.

Здобути собі право на нові цінності — то найстрашніший здобуток витривалого і святобливого духу. Воістину, це для нього — грабунок, учинок хижого звіра.

Як святиню, любив він колись слова «ти повинен», а тепер, щоб грабунком здобути свободу від своєї любові, він навіть у цій святині має вбачати божевілля й сваволю: для такого грабунку потрібен лев.

Та скажіть, брати мої, хіба може дитина зробити те, що навіть лєвові не до снаги? Чому лєв-грабіжник ще повинен стати дитиною?

Дитина — це невинність і забуття, новий початок, гра, колесо, що крутиться само собою, перший порух, свята згода з усім.

Так, брати мої, для гри творення потрібне святе слово згоди — своєї волі прагне тепер дух, свій світ здобуває собі забутий світом.

Я вам назвав три перетворення духу: як дух став верблюдом, лєвом — верблюд і, нарешті, лєв — дитиною.

Так казав Заратустра. Того разу він був у місті, що мало назву Ряба Корова.

Про кафедри чесном

Заратустрі похвалили одного мудреця, що вмів добре говорити про сон та чесноти; за це його вельми шанували

й винагороджували, всі юнаки сідали перед його кафедрою. До нього й подався Заратустра і разом з юнаками сів перед кафедрою. І так казав мудрець:

— Поважайте і шануйте сон! Це передусім! Обминайте тих, хто спить погано й уночі не склеплює повік!

Навіть злодій шанує сон: нечутно скрадається поночі. Та не шанує нічний сторож, носить свій ріжок без ніякого сорому.

Спати — не проста штука: для цього потрібно цілий день не втрачати пильності.

Десять разів на тиждень ти маєш перебороти сам себе: від цього ти втомишся і душа засне, наче від маку.

Десять істин ти маєш відшукати за день — а то шукатимеш істини й уночі, і душа твоя лишиться голодна.

Десять разів на день ти маєш сміятись і бути веселий, а то вночі тебе непокоїтиме шлунок, цей батько журби.

Про це мало знають, та щоб добре спати, слід мати всі чесноти. Чи зважуся я кривосвідчити? Чи зважуся на перелюб?

Чи дозволю собі жадати служниці свого ближнього? Все це завадило б доброму сну.

Навіть маючи всі чесноти, слід тямити ще одне: вчасно відсилати до сну навіть чесноти. Щоб ці милі жіночки не сварилися між собою! І через тебе також, нещасний!

Мир із Богом і сусідом — цього вимагає добрий сон. А ще живи в мирі з сусідським чортом! А то прийде вночі до тебе.

Шануй владу й виказуй покору, якщо навіть та влада крива! Цього вимагає добрий сон. Хіба я винен, що влада полюбляє криві стежки?

Як на мене, той найкращий пастир, хто жене свою вівцю на найзеленішу луку, — це сприяє доброму сну.

Не хочу я собі ні глибокої шани, ні великих скарбів — вони розпалюють утробу. Одначе погано спиться без доброго імені й хоч малого скарбу.

Невеличке товариство миліше мені, ніж лихе, — аби тільки вчасно приходили й відходили. Це сприяє доброму сну.

Вельми до вподоби мені й убогі духом — вони навівають сон. Вони блаженні, надто як їм віддають належне.

Так минає день у чеснотливого. Та, коли настає ніч, я, звичайно, не важуся кликати сон! Не хоче він, щоб його кликали, — його, володаря чеснот!

Ні, я перебираю в думках, що робив і про що думав удень. Ремигаючи все, як корова, я питаю себе терпляче: де ж, власне, десять моїх переборень?

І де мої десять примирень, і десять істин, і десять веселощів, що ними серце моє себе тішило?

Коли я отак розважливо всі сорок думок своїх зважую, враз нападає на мене сон — непрошений владар чеснот.

Сон налягає мені на очі — й повіки важчають. Сон торкається моїх вуст — і вони лишаються розтулені.

Воістину тихо він підступає до мене, наймиліший з-поміж злодіїв, і викрадає мої думки — і стою я тоді дурний, мов ця кафедра.

Та недовго стою я тоді — вже лягаю.

Заратустра слухав того мудреця і сміявся в душі. І сказав він до серця свого:

— Дурнем здається мені цей мудрець із його сорока думками. Та я вірю, що він розуміється добре на сні.

Щасливий і той, хто живе поблизу цього мудреця! Адже він навіває такий сон, що й крізь грубу стіну пройде.

Чари живуть навіть у цій його кафедрі. І не марно сиділи юнаки перед проповідником чеснот.

Мудрість його закликає: щоб мати глибокий сон, не втрачайте пильності. Воістину, якби життя не мало сенсу й мені довелося вибирати безглуздя, то, ніж таку мудрість, я б вибрав безглуздя.

Тепер мені ясно, чого передусім шукали люди, шукаючи колись учителів чеснот. Міцного сну шукали вони й макоцвітної доброчесності!

Для всіх славетних мудреців за кафедрами чеснот мудрість була сном без сновидь: іншого сенсу життя вони не відали.

Ще й сьогодні не бракує таких, як отой проповідник чеснот, і не всі вони такі щирі — та час їхній минув. І не довго їм ще стояти — вже лягають.

Блаженні снолюбви, бо скоро поринуть у сон.

Так казав Заратустра.

Про збочених у потойбічність

Колись і Заратустра сягнув бентежною думкою по той бік людини — як і кожен, хто вірить у потойбічний світ. Творінням Бога стражденного й замученого видався мені тоді той світ.

Сновиддям видався мені тоді той світ і поетичним творінням Бога — барвистим серпанком перед очима невдоволеного Всевишнього.

Добро і зло, радість і страждання, я і ти — все видалося мені барвистим серпанком перед очима творця. Погляд свій від себе відвернути схотів творець — і тоді створив він світ.

П'янка це радість для страдника — відвернути погляд від своїх страждань і забутися. Як п'янку радість і самозабуття я сприймав колись світ.

Світ, відвіку недосконалий, і недосконале відображення одвічних його суперечностей, п'янка радість його недосконалого творця, — таким сприймав я колись світ.

Отак і я сягнув колись бентежною думкою по той бік людини, як і кожен збочений у потойбічність. Та чи справді по той бік людини?

Ох, брати мої, Бог, якого я створив, був людським витвором і людським глупством, як і всі боги!

Людиною він був, до того ж злиденною часткою людини й мого Я: з мого власного попелу й жару постав цей привид. Воістину, не з того світу прийшов він до мене!

Що ж сталося, брати мої? Я переборов себе, стражденного, відніс власний попіл на гору, знайшов у собі яскравіше полум'я. І погляньте! Привид відсахнувся від мене!

Тепер вірити в такі привиди було б для мене, що вже одужав, стражданням і мукою, — тепер це було б для мене

стражданням і приниженням. Так я кажу тим, хто збочений у потойбічність.

Страждання й недолугість, а також оте безумно коротке щастя, якого зазнає лише найстражденніший, — ось що створило всі потойбічні світи.

Втома, що хоче одним стрибком — стрибком у смерть — осягнути все, жалюгідна невідома втома, якій навіть несила хотіти, — ось що породжує богів та потойбічні світи.

Вірте мені, брати мої! Тіло, яке зневірилося в тілі, — ось що обмацувало пальцями ошуканого духу останні мури.

Вірте мені, брати мої! Тіло, яке зневірилось у світові, — ось що чуло, як черевомовить буття.

І тоді воно захотіло головою — й не лише головою — пробитися крізь останні мури, добутися «того світу».

Але «той світ» добре схований від людини — безлюдний, нелюдський світ, небесне ніщо; буття не черевомовить людині, — інакше й саме було б людиною.

Воістину, важко довести будь-яке буття, важко змусити його промовляти. Скажіть мені, брати мої, хіба не найпереконливіше доведені найдивовижніші речі?

Так, це Я, і суперечність та складність цього Я промовляють якнайщиріше про своє буття — це творче, вимогливе, поцінувальне Я, що є мірою і цінністю речей.

І це якнайщиріше буття, це Я промовляє про тіло й прагне тіла, навіть коли говорить натхненно, і мріє, і б'ється потрощеними крильми.

Дедалі щиріше воно, це Я, навчається промовляти, — і що більше навчається, то більше знаходить слів і шаноби для тіла і світу.

Нових гордоців навчило мене моє Я, і тим гордоцям я навчаю людей: не ховати більше голови у пісок небесних речей, а тримати її гордо: адже це земна голова, що створює сенс світу!

Нового жадання навчаю я людей — жадання ступити на шлях, якого сліпо трималася людина, благословити його й не збочувати, як чинять хворі та вмируці!

Хворі та вмирущі, ті, що гордували тілом і світом і винайшли небо та спасенні краплини крові, — але навіть ці солодкі й страшні отрути вони брали в тіла і світу!

Вони прагнули тікати від злиднів, а зорі були для них задалеко. Тоді зітхали вони: «Ох, якби ж існували-таки путі небесні, щоб прослизнути в інше буття і щастя!» І придумали свої хитрощі та кривавий трунок!

Вони, ті невдячні, мріяли зректися своїх тіл і світу. Та кому завдячують вони судоми й блаженство свого зречення? Своєму тілові й світу.

Поблажливий Заратустра до недужих. Воістину, не гнівається він на їхні втіхи всілякі й на їхню невдячність. Хай же вони одужають і стануть тими, що все переборюють, хай створять собі досконаліше тіло!

Не гнівається Заратустра й на того, хто одужує, коли той ніжно спогадує давню оману й опівночі скрадається до могили свого Бога; але в його сльозах я й далі бачу недугу й недуже тіло.

Завжди чимало недужого люду було серед тих, хто творить оману та умліває за Богом своїм, люто ненавидять вони того, хто пізнає, і ту наймолодшу з чеснот, яку називають щирістю.

Погляди їхні звернені завжди назад, у темні часи — тоді, звісно, омана й віра були зовсім інші; несамовитість розуму була богоподібністю, а сумнів — гріхом.

Надто добре я знаю тих богоподібних — вони хочуть, щоб у них вірили, а сумнів вважали за гріх. Надто добре я знаю також, у що вони самі вірять найбільше.

Воістину, не в потойбічні світи і не в спасенні краплини крові, а в плоть найревніше вони вірять, і їхня власна плоть — для них річ у собі.

Плоть для них — річ хвороблива, і вони залюбки вилізли б із шкури. Тим-то й прислухаються вони до проповідників смерті, та й самі проповідують потойбічні світи.

Краще слухайтесь, брати мої, голосу здорової плоті — цей голос щирий і чистий.

Щиро й чисто промовляє здорова плоть, довершена й нескута; і каже вона про сенс світу.

Так казав Заратустра.

Про зневажників плоті

До тих, хто зневажає плоть, хочу я мовити слово своє. Не переучуватись і переучувати повинні вони, а лише розпрощатися з власною плоттю — отожд зааніміти.

«Я плоть і душа», — так каже дитина. Чом би не брати прикладу з дітей?

Та пробуджений, навчений мовить:

— Я тільки плоть і ніщо інше, а душа — просто слово для означення чогось у плоті.

Плоть — це великий розум, множинність з однією суттю, війна і мир, отара і пастир.

Твій невеличкий розум — теж знаряддя твоєї плоті, брате мій; це невеличке знаряддя, цю іграшку свого великого розуму ти називаєш «духом».

«Я», — кажеш ти і дуже пишаєшся цим словом. Та ще більше за нього те, у що ти не хочеш вірити, — твоя плоть з її великим розумом; вона не каже «я», а творить його.

Те, що відчуває свідомість, і те, що пізнає дух, ніколи не буває завершеним. Та свідомість і дух хотіли б тебе переконати, що вони завершують усе, такі вони зарозумілі.

Свідомість та розум — тільки знаряддя та іграшки, за ними стоїть ще власна суть. Суть шукає й очима свідомості, прислухається й вухами духу.

Суть завжди прислухається й шукає — порівнює, скоряє, завойовує, руйнує. Власна суть владарює і є володарем навіть над Я.

За твоїми думками і відчуттями, брате мій, стоїть могутній повелитель, незнаний мудрець — його звати «твоя власна суть». У твоїй плоті живе вона, вона і є твоя плоть.

Розуму більше у твоїй плоті, ніж у твоїй вищій мудрості. І хто знає, нащо твоїй плоті ота вища мудрість?

Твоя суть сміється з твого Я та з його гордих вибриків. «Що мені та гординя і злети думки? — каже вона про себе. — Це — шлях манівцями до моєї мети. Я — це повід для Я, я надихаю його ідеями».

Власна суть промовляє до Я: «Тут відчуй біль!» І ось Я страждає і думає, як перестати страждати, — і власне для цього воно й повинно думати.

Власна суть промовляє до Я: «Тут відчуй радість!» І ось Я радіє і думає, як би радіти ще частіше, — і власне для цього воно й повинно думати.

До зневажників плоті хочу я мовити слово. Те, що вони зневажають, — предмет їхньої уваги. То що ж створило увагу й зневагу, цінність і жадання?

Творча власна суть створила собі увагу й зневагу, створила радість і горе. Творча плоть створила собі дух, як опору свого жадання.

Навіть у глупоті й зневазі ви, зневажники плоті, служите своїй власній суті. Кажу вам: ваша власна суть прагне смерті й відвертається від життя.

Та вже не в змозі вона робити того, чого найдужче прагне: творити вище за себе. Цього їй кортить понад усе, в цьому ввесь її запал.

Але вона вже спізнилася — і ось, зневажники плоті, ваша власна суть прагне загибелі. Загибелі прагне ваша власна суть, і тому ви почали зневажати плоть! Бо неспроможні вже творити вище за себе.

І тому ви гніваєтесь на життя і на світ. Неусвідомлена заздрість проглядає у зизому погляді вашої погорди.

Вашим, зневажники плоті, шляхом я не піду! Ви для мене — не міст до надлюдини.

Так казав Заратустра.

Про радості й пристрасті

Брате мій, якщо в тебе є чеснота, і ця чеснота твоя, ти вже ні з ким її не ділиш.

Звичайно, ти хочеш називати її на ім'я і голубити: тобі кортить посмикати її за вушко й трошки потішитись нею.

Та поглянь! Ось ти сказав про неї людям — і разом зі своєю чеснотою влився до людської отари!

Краще б уже ти сказав: немає ні назви, ні імені тому, що дарує душі моїй муку і насолоду й до того ж є моїм внутрішнім голодом.

Нехай чеснота твоя буде надто висока, щоб комусь називати її; а якщо ти вже мушиш розповісти, не соромся затинатись.

Отож затинайся: «Це — моє добро, його я люблю, воно мені цілком до вподоби, я прагну тільки цього добра.

Я прагну цього добра, не вважаючи його Господнім законом, ні людським приписом чи потребою: воно мені не дороговказ у понадземний світ і до раю.

Лише земну чесноту люблю я — мало в ній мудрості, а найменше — розуму вселюдського.

Але ця пташка звила собі в мене гніздо — тому я люблю її і пригортаю до серця; тепер вона в мене висиджує свої золоті яєчка».

Так ти повинен затинатись і хвалити свою чесноту.

Колись ти мав пристрасті й називав їх лихими. Але тепер маєш тільки чесноти — вони виростили з твоїх пристрастей.

Ти запалив ті пристрасті своєю найвищою метою — і ось вони стали твоїми чеснотами й уподобаннями.

А якби ти був із роду тих, хто нестримний у люті, або хтивий, або фанатичний, або мстивий, то:

зрештою всі твої пристрасті обернулися б на чесноти, а всі твої дияволи — на ангелів.

Колись мав ти диких собак у своїм підземеллі, та кінець кінцем перетворились вони у пташок і милих щебетух.

З отрут ти приготував собі бальзам, доїв корову скорботи, — а тепер п'єш солодке молоко з її вимені.

Ніколи вже ніяке зло не зросте в тобі, хіба лише зло з боротьби твоїх чеснот.

Брате мій, якщо тобі пощастило, ти маєш тільки одну чесноту й не більше — так легше йти через міст.

Прекрасно мати багато чеснот, та це — важка доля; не один ішов у пустелю і вбивав себе, бо змучився бути битвою і бойовищем чеснот.

Брате мій, чи війна і битва — це зло? Та поміж твоїх чеснот необхідні і зло, і заздрість, і недовіра, і наклеп.

Поглянь, як кожна із твоїх чеснот найвищого прагне: для себе вона хоче всього твого духу, щоб він був її герольдом, вона хоче всієї твоєї снаги у гніві, ненависті й любові.

Ревнива кожна чеснота до іншої, а ревнощі — прикра річ. Навіть чесноти можуть загинути через ревнощі.

Кого огортає полум'я ревнощів, той, немов скорпіон, зрештою повертає отруйне жало проти самого себе.

Ох, брате мій, невже ти ще ніколи не бачив, як чеснота паплюжить сама себе й сама себе убиває?

Людина — це те, що слід подолати, — і тому ти повинен любити свої чесноти — бо від них ти загинеш.

Так казав Заратустра.

Про блідого злочинця

Ви, судді й жерці, не хочете вбивати, поки тварина схилить голову? Погляньте, блідий злочинець схилив голову, з його ока проглядає велика погорда.

«Моє Я — це те, що слід перебороти; моє Я — це велика зневага до людини», — так промовляють його очі.

Те, що він засудив себе, було його найвищим досягненням: не дайте піднесеному знов повернутися до ницості!

Немає спасіння для того, хто так страждає через себе самого, — хіба лише нагла смерть. Ваш смертний вирок, о судді, має бути співчуттям, а не помстою. І коли ви вбиваєте, то пильнуйте, щоб самі виправдовували життя.

Не досить помиритися з тим, кого ви вбиваєте. Ваша скруха нехай стане любов'ю до надлюдини — так ви ще виправдаєте своє життя!

«Ворог», — повинні казати ви, а не: «Зловмисник».
«Хворий», — повинні казати ви, а не: «Мерзотник».

«Дурень», — повинні казати ви, а не: «Грішник».

І ти, судде червоний, якби ти промовив усе, що зробив уже в помислах, усяк закричав би: «Геть цю мерзоту, цього отруйного хробака!»

Та помисли — одне, вчинок — друге, а образ учинку — третє. Колесо причинності між ними не обертається.

Образ примусив збліднути цю бліду людину. Вона була на висоті свого вчинку, коли його чинила, а вчинивши, не стерпіла його образу.

Вона завжди вважала себе виконавцем одного вчинку. Божевіллям я це називаю — виняток обернувся суттю.

Пташиний ключ заворожує курку; дурниця, скоєна людиною, заворожує її вбогий розум; божевіллям *після* вчинку я таке називаю.

О судді, слухайте! Є ще одне божевілля — буває воно *перед* учинком. Ох, як на мене, ви заглянули в цю душу не досить глибоко!

Червоний суддя каже так: «Чому цей злочинець убив? Він хотів пограбувати». Та я вам кажу: його душа хотіла не грабунку, а крові: він прагнув щастя ножа!

Одначе його вбогий розум не втямив цього божевілля й умовив його. «Що важить кров! — казав він. — Хіба ти не хочеш заразом бодай пограбувати? Або помститися?»

І він послухався свого вбогого розуму; свинцем налягла його мова на злочинця, і він, убиваючи, пограбував. Він і не думав соромитися свого божевілля.

І знов налягає свинець на нього, — свинець провини, і знов його вбогий розум украй застиглий, скутий і важкий.

Якби він міг лише головою струснути, тягар упав би додолу; але хто струсне цією головою?

Що таке ця людина? Купа хвороб, які крізь дух виповзають у світ, — тут вони хочуть підстерегти свою здобич.

Що таке ця людина? Клубок диких змій, які рідко коли бувають спокійні одна біля одної, — вони розповзаються по світу в пошуках здобичі.

Погляньте на це вбоге тіло! Як страждало воно й чого прагло — ось що намагалася збагнути ця бідна душа; вона пояснювала все радістю вбивства і жадобою щастя ножа.

Хто тепер захворіє, того посідає те зло, яке тепер стало злом; він хоче завдати болю тому, хто болю йому завдає. Та були інші часи, було інше добро і зло.

Колись злом були сумніви й жадання дійти власної суті. Тоді хворий ставав еретиком і чаклуном: як еретик і чаклун, страждав він і хотів завдати страждань іншим.

Але таке не для наших вух: це зашкодило б нашим чеснотам, — кажете ви мені. Та що мені до ваших добрих чеснот!

Багато чого у ваших добрих чеснотах викликає в мені огиду, і, воістину, не зло їхнє. Я б хотів, щоб на них нашло божевілля, від якого вони загинули б, як цей блідий злочинець!

Воістину, я б хотів, щоб божевілля їхнє називалось істиною, або вірністю, або справедливістю; та мають вони і свою чесноту: люблять довго жити, та ще й у жалюгідному самовдоволенні.

Я — поруччя над потоком: хапайтеся за мене, хто може за мене вхопитися! Та милицею для вас ніколи не буду.

Так казав Заратустра.

Про читання й писання

З усього написаного я люблю тільки те, що пишуть своєю кров'ю. Пиши кров'ю й дізнаєшся: кров — це дух.

Нелегко збагнути чужу кров — ненавиджу я читача знічев'я.

Хто знає читача, той для читача вже нічого не робить. Ще одне століття читачів — і дух сам засмердиться.

Те, що кожен має право навчитися читати, надовго псує не лише письмо, а й думку.

Колись дух був Богом, потім він став людиною, а тепер стає взагалі потолоччю.

Хто пише кров'ю і закликками, той хоче, щоб його не читали, а завчали напам'ять.

У горах найкоротший шлях — від вершини до вершини, але для цього треба мати довгі ноги. Заклики повинні бути вершинами, а ті, до кого звернена мова, — великими й високими.

Повітря розріджене й чисте, небезпека — поруч, а дух сповнений радісної злості — як це добре пасує одне до одного.

Я хочу, щоб довкола мене були кобольди, бо я мужній. Мужність відганяє привидів і створює сама для себе кобольдів — мужність хоче сміятися.

Я вже не відчуваю себе з вами: та хмара, що бачу я під собою, той морок і тягар, що з них я сміюся, — це і є ваша грозова хмара.

Коли вам хочеться підвестись, ви зводите очі вгору. А я опускаю очі додолу, бо вже піднісся.

Хто з-поміж вас може сміятись і водночас бути піднесеним?

Хто сходить на найвищі вершини, той сміється з усіх трагедій на сцені і в житті.

Мужніми, безтурботними, насмішкуватими, дужими такими нас хоче бачити мужність: вона ж бо жінка й любить завжди тільки войовника.

Ви мені кажете: «Важко нести життя». Та нащо б вам здалася ваша гордість уранці й ваша покірність увечері?

Життя нести важко, але не прикидайтесь такими розніженими! Всі ми прекрасні в ючні осли та ослиці.

Що у нас спільного з трояндовим пуп'янком, який тремтить, бо на тілі в нього краплина роси?

Це правда, ми любимо життя, та не тому, що звикли жити, а тому, що звикли любити.

У любові завжди є трохи божевілля. Проте і в божевіллі завжди є трохи розуму.

І мені, прихильному до життя, здається, що метелики, мильні бульбашки й ті з-поміж людей, хто схожий на них, найбільше знають про щастя.

Коли Заратустра бачить, як пурхають ці легенькі, вишукані, дурненькі, жваві й дрібні душі, у нього навертаються сльози і йому хочеться співати.

Я повірив би в Бога, що вміє танцювати.

А коли я побачив свого демона, то збагнув, що він серйозний, ґрунтовний, глибокий, урочистий; це був дух тяжкості — завдяки йому все падає вниз.

Убивають не гнівом, а сміхом. Вставаймо, нумо вбивати дух тяжкості!

Я навчився ходити — відтоді я пускаюся бігати. Я навчився літати — відтоді мене вже не треба спершу штовхнути, щоб я зрушив із місця.

Тепер я легкий, тепер я літаю, тепер я бачу себе під собою, тепер я танцюю, немов у мені сидить якийсь Бог.

Так казав Заратустра.

Про дерево на горі

Заратустрі упало в око, що один юнак уникає його. Якось увечері йшов Заратустра самотою в горах довкола міста, що мало назву Ряба Корова, і глип — зустрів того юнака. Він сидів під деревом і втомленим поглядом дививсь на долину. Заратустра доторкнувся до дерева, під яким сидів юнак, і сказав так:

— Якби я схотів потрусити руками це дерево, то не зміг би.

Та вітер, невидимий нам, шарпає і гне його куди схоче. Найгірше нас гнуть і шарпають невидимі руки.

Підвівся юнак ошелешений і сказав:

— Я чую тут Заратустру, а щойно думав про нього.

Відповів Заратустра:

— Тоді чого ж ти злякався? З людиною буває те саме, що й з деревом.

Що більше прагне вона вгору, до світла, то дужче тягнеться її коріння вниз, у землю, в морок, у глибину — до зла.

— Так, до зла! — вигукнув юнак. — Як могло статися, що ти розкрив мою душу? Усміхнувся Заратустра і мовив:

— Багато душ зовсім не можна розкрити, хіба що спершу вигадати їх.

— Так, до зла! — ще раз вигукнув юнак. — Правду сказав ти, Заратустро. Я вже й сам собі не вірю, відколи став прагнути вгору, і ніхто вже мені не вірить. Чому це буває?

Я надто швидко міняюся: моє сьогодні заперечує моє вчора. Ступаючи вгору, я часто перестрибую через сходинку, — і цього не дарує мені жодна сходинка.

А коли я вже вгорі, помічаю, що зовсім самотній. Ніхто не заговорить до мене, холод самоти змушує мене тремтіти. Що ж мене вабить там, угорі?

Зневага моя й бажання моє ростуть одночасно; що вище я підіймаюся, то більше зневажаю того, хто підіймається. Що його вабить там, угорі?

Як соромлюся я свого сходження і спотикання! Як я глузую зі свого сопіння! Як ненавиджу того, хто літає! Як я стомився вгорі!

І юнак замовк. А Заратустра поглянув на дерево, під яким вони стояли, і промовив так:

— Це дерево росте самотою тут, на горі, піднеслося воно високо над людиною й звіром.

І якби воно захотіло сказати щось, то не мало б нікого, хто б його зрозумів, — так високо виросло дерево.

І ось чекає воно й чекає. Але на що чекає це дерево? Надто близько стоїть воно до гніздища хмар, — може, чекає на першу блискавку?

Коли Заратустра сказав це, юнак замахав руками і вигукнув:

— Так, Заратустро, істину говориш! Прагнучи вгору, я прагнув свого загину, і ти — та блискавка, на яку я чекав! Бачиш, чим я став, відколи ти з'явився до нас? *Заздрість* до тебе згубила мене!

Так промовляв юнак і плакав гірко. А Заратустра обняв його й повів із собою.

Згодом, як пройшли вони трохи вдвох, Заратустра почав говорити так:

— Крається серце моє. Більше, ніж слова твої, каже мені твій погляд про твою небезпеку.

Ти ще не вільний, ти ще *шукаєш* свободи. І пошуки ці позбавили тебе сну і спокою.

Ти прагнеш вільних висот, за зорями спрагла твоя душа. Але й гірші твої поривання також прагнуть свободи.

Твої дикі собаки хочуть на волю; коли твій дух жадає відкрити всі темниці, собаки на radoщах гавкають у своїм підземеллі.

Як на мене, то ти ще в'язень, що придумав собі свободу; ох, мудра стає душа у в'язнів таких, але разом і лукава, недобра.

Очиститись мусить іще визволитель духу. Багато ще в ньому лишилося від в'язниці і бруду: зір його ще просвітліти має.

Так, я знаю твою небезпеку. Та заклинаю тебе своїми любов'ю й надією: не зрїкайся своєї любові й надії!

Ти ще відчуєш себе шляхетним, однак шляхетними почуваються й інші, ті, хто тебе не любить і дивиться вслід тобі злими очима. Знай: шляхетний усім стоїть на заваді.

І добрим шляхетний стоїть на заваді: навіть коли вони і його називають добрим, то цим хочуть усунути його зі шляху.

Шляхетний хоче творити нове й нову чесноту. Добрий хоче старого і щоб старе залишалось.

Але для шляхетного небезпека не в тому, що він стане добрим, а в тому, що він стане зухвальцем, насмішником і руйнівником.

Ох, знав я шляхетних, що втратили свою найвищу надію. І ось вони зводять наклепи на всі високі надії.

Тепер вони зухвало тішаться минуцями втіхами, і кожен день не має для них ніякої мети.

«Дух — це теж хіть», — так казали вони. І тоді зламалися крила у їхнього духу — і тепер він плазує й запаскуджує все, що сам же й гризе.

Колись вони думали стати героями — тепер вони ласолюбці.
Герої для них — жах і журба!

Та закликаю тебе своєю любов'ю й надією: не викидай із
душі своєї героя! Свято бережи свою найвищу надію!

Так казав Заратустра.

Про тих, хто проповідує смерть

Є ті, хто проповідує смерть, а на світі багато таких, кому слід
проповідувати огиду до життя.

Чимало на світі зайвих, тих, яких понад міру зіпсувало
життя. Якби можна було «вічним життям» зманити їх із цього
життя!

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію книги.